

W
Українська
мова і література в школі

12
1973

З М І С Т

О. Р. Мазуркевич — Важливий засіб формування комуністичного світогляду

ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ

П. О. Сердюк — Поет широкого творчого діапазону (До 60-річчя з дня народження П. М. Воронька) . . .

С. П. Самійленко — Місце мовознавства в системі наук (На допомогу студентів-заочнику)

А. Т. Сизько — Ритмомелодика оповідань А. Тесленка

МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ

І. Р. Семенчук — Огляд творчості М. П. Бажана в 10 класі

Н. Т. Рудик — «Поема про море» О. Довженка в школі працюючої молоді

Ф. К. Кухарський — Кабінет — творча лабораторія

МЕТОДИКА МОВИ

Н. А. Пашківська — Система вправ з української мови у школах з російською мовою навчання

І. С. Гмир — Робота над синонімами В. Я. Мельничайко — Стилiстичні вправи під час вивчення лексики в 4 класі

УЧИТЕЛЕВІ 7 КЛАСУ

1 А. М. Лісовський — Уроки розвитку мови учнів під час опрацювання речень з відокремленими членами 66
Увага — стиль! 70

КОНСУЛЬТАЦІЯ

12 Відповіді читачам 71

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ

32 І. Т. Крук — В. Я. Брюсов (До 100-річчя з дня народження) 73

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

П. С. Демиденко — Література дружи та єднання 76

М. Д. Родько — Г. Ломидзе. Ленінизм и судьбы национальных литератур 77

В. П. Поліщук — Симеон Русакієв. Платон Воронько. Літературно-критичний нарис. Переклад з болгарської 81

А. П. Медушевський — Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. За загальною редакцією акад. АН УРСР І. К. Білодіда 83

Рекомендуємо прочитати в журналах 89

Зміст журналу «Українська мова і література в школі» за 1973 рік 90

В. о. головного редактора О. М. БЄЛЯЄВ

Редакційна колегія: В. Ф. АНІСОВ (заст. головного редактора), Ф. Т. ЖИЛКО, Ф. С. КИСЛИЙ, С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ, О. Р. МАЗУРКЕВИЧ, А. П. МЕДУШЕВСЬКИЙ, М. В. ПАВЛОВИЧ, М. А. РУДЕНКО, Н. Т. РУДИК, І. О. СИНИЦЯ, П. П. ХРОПКО.

Відповідальний секретар В. П. ПОЛІЩУК

Техредактор О. А. Черська

Коректори Л. С. Бобир, Е. І. Ускова

Адреса редакції: 252601, Київ-53, ГСП, вул. Юрія Коцюбинського, 5, тел. 79-80-71, дод. 3-13, 3-21, 3-23; 79-14-98.

БФ 08440. Здано до набору 20. X. 1973 р., підписано до друку 19. XI. 1973 р., формат паперу 70X108¹/₁₆. Друк. арк. 6, умовн. друк. арк. 8,4, обл.-вид. арк. 9,4, тираж 57 120, зам. 1264. ціна 45 коп.

Ордена Леніна комбінат друку видавництва «Радянська Україна», Київ, вул. Анрі Барбюса, 51/2.

Ежемесячный методический журнал Министерства просвещения УССР. «Украинский язык и литература в школе» (на украинском языке). Адрес редакции: 252601, Киев-53, ГСП, Ю. Коцюбинского, 5.

Ордена Леніна комбінат печаті издательства «Радянська Україна», Киев, Анри Барбюса, 51/2.

© «УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА В ШКОЛІ» № 12, 1973

«Поема про море» О. Довженка в школі працюючої молоді

На вивчення творчості О. П. Довженка в школі працюючої молоді програма відводить 6 годин. Цей час можна розподілити так. На першому уроці вчитель методом лекції дає загальну характеристику життєвого й творчого шляху письменника, ознайомлює учнів з проблематикою його творчості. Використовуючи кадри діафільму «Олександр Довженко», численні репродукції з фільмів, учитель звертає увагу на ту оригінальність і самобутність мистецького почерку Довженка, яка й визначила його новаторство і поставила в перший ряд імен світового кіно.

Окрім біографії, на цьому уроці спиняємось на довоєнній творчості письменника, розглядаємо кіноповісті і фільми «Арсенал», «Земля», «Щорс», якими пишається наша радянська кінематографія, бо й дотепер вони вважаються найкращими серед німих фільмів світу (про це переконливо свідчить той факт, що в 1958 році на Всесвітньому конкурсі у Брюсселі Довженкова «Земля» була визнана одним із 12 найкращих фільмів світу за час існування кінематографа). Філософська глибина, яскрава соціальна спрямованість проблематики, висока художня майстерність позначають ці фільми.

Другий урок можна присвятити Довженкові — письменнику і кіномитцю часів Великої Вітчизняної війни. Методом коментованого читання і частково самостійної роботи учнів (індивідуально чи групами) опрацьовуємо новели «Мати», «На колючому дроті», «Ніч перед боем», сценарій «Повість полум'яних літ». Основна, наскрізна тема творчості Довженка цього періоду — героїзм радянського народу в боротьбі з ворогом. Яскравими, незабутніми образами патріотів залишаються в пам'яті учнів сміливі й мудрі діди Савка та Платон, незламний Петро Чабан, самовіддана, безстрашна українська жінка-мати Марія Троян, «переможець у світовій війні» сержант Іван Орлюк, горді й мужні люди — вчителі Уляна та її батько Василь Маркович, вольовий і чуйний генерал Глазунов, герой-хірург Богдановський... Довженко возвеличив цих простих людей, які в ім'я правди і добра боролися із злом.

«Я щасливий, що не став злим, що житиму без ненависті і страху, що збагнув своє місце на землі», — говорить герой «Повісті полум'яних літ» Іван Орлюк¹. Про місце людини на землі, її призначення йдеться у творах автора післявоєнного періоду.

На третьому уроці опрацьовуємо «Зачаровану Десну», використовуючи кадри однойменного діафільму, визначаємо особливості жанру кіноповісті. Зі сторінок твору перед учнями постають дитячі роки письменника, колоритні образи працюючих, з добрим серцем і тяжкою долею батька й матері, діда й бабусі, дядька Косаря та інших селян. Твір звеличує простих людей, розкриває велику любов Довженка до природи свого краю. Читаючи повість, учні разом з її героєм малим Сашком зазирають у глибокі, м'які й веселі води красуні Десни, побачать там зорі, сійво яких на все життя залишилось з письменником. Уже на схилі літ Довженко скаже, «що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах...»

¹ Олександр Довженко, Твори, К., «Молодь», 1967, стор. 128. Далі в тексті будемо посилались на це видання.

Твір містить глибокі філософські роздуми письменника про долю народу, що виходить на не бачені ще магістралі нового життя.

Четвертий і п'ятий уроки відводяться на аналіз «Поєми про море», а на останній годині можна опрацювати статтю М. Т. Рильського «Олександр Довженко» і зробити підсумки вивчення творчості письменника.

Перед розглядом «Поєми про море» у вступному коментарі вчитель визначить основний ідейний напрямок післявоєнної творчості Довженка. Митець, що вмів заглянути в наше завтра і ще в довоєнний час пильно вдивлявся в життя радянських людей і з найбільшою увагою та любов'ю змальовував у творах риси будівників нового прекрасного світу, тепер ставить собі за мету на повний зріст показати своїх сучасників, розкрити їхні характери.

П'єса «Життя в цвіту», фільм «Мічурін» у багатьох своїх аспектах розкривали цей задум митця. З великою любов'ю і натхненням працював письменник над образом Мічуріна, невтомного перетворювача природи, «скромного і органічно глибоко відданого комунізму», як говорив сам Довженко.

У «Поємі про море» тема звеличування самовідданої творчої праці і багатства внутрішнього світу радянської людини стала центральною. В основу твору ліг матеріал про будівництво Каховської ГЕС. Довженко прибув на берег Дніпра майже з першими будівниками в 1952 році і працював там до останніх днів життя. Свої спостереження, враження, думки цих років письменник залишив у шести записних книжках, які допомагають, як і листи цього часу, розкрити творчу лабораторію митця, його захоплення людьми праці, хоча письменник і не закриває очей на труднощі, на перешкоди у здійсненні великого плану Леніна. Він відчуває душевний біль від того, що бачить на новобудові і людей — «поденщиків моря».

Назва кіноповісті алегорична. Спорудження Каховського гідровузла — це тільки сюжетна канва, на матеріалі якої автор змальовує багату і щедрю душу радянської людини, таку, як море, глибоку і безмежну у творчих дерзаннях і зверненнях. «Наш народ — океан», — згадуються слова П. Тичини, поета, близького Довженкові духом. Розуміння теми поглиблюється визначенням М. Рильського: «Про що ця «Поєма»? Про Каховку, про створення Каховського моря, про дива нової техніки, про чудесних нових людей? Так, звичайно. І, розуміється, не тільки про Каховку, а й про Ангари, і про Єнісей, і про майбутні міжпланетні польоти, і про перетворення всієї землі в нову землю... Але цим сказано ще надто мало. Це поєма про людяність, про людську душу в усіх її суперечностях, про благородство і працю, яка оновлює світ»².

Перед вивченням творчості Довженка учні одержали завдання прочитати «Поєму про море». На уроці, демонструючи відповідні кадри діафільму, вчитель у вступному коментарі спиняє увагу на основних сюжетних вузлах твору, підкреслює його масштабність — аж до світових обривів, високу громадянськість, державність. Тут проходить минуле, сучасне і майбутнє нашої країни, сягаючи в 23 століття.

Скажемо і про художню та композиційну оригінальність кіноповісті, що пов'язана зі спогадами, роздумами, уявленнями, мареннями, снами героїв. Вторгнення цих сцен ніби розсуває рамки сюжету і дає простір для буянства авторської творчої фантазії.

Але при всьому цьому пліні фантастичного і реального, уявного й існуючого автор не відривається від дійсності. Багатство художніх прийомів тільки допомагає йому опоетизувати, піднести реальну дійсність, змалювати красивими, величними головних персонажів.

² Максим Рильський, «Олександр Довженко». В кн.: Олександр Довженко, Твори, К., «Молодь», 1967, стор. 329.

Учні визначають сюжетну канву твору: голова колгоспу Сава Зарудний скликає в село, яке має навіки піти під воду, усіх його колишніх мешканців, щоб попрощались вони з батьківськими садибами, востаннє вклонилися берегам, де проходило їхнє дитинство. І ось плывуть пароплавом по Дніпру, летять літаками, їдуть ті, що давно вже були в рідних місцях.

Для глибшого вивчення кіноповіді проводимо самостійну роботу учнів над тими частинами «Поєми», в яких найповніше висвітлюється проблематика твору, окреслюються головні образи. Кожен учень одержує картку із завданням і опрацьовує вказаний там уривок. Це допоможе глибше осмислити прочитане і дати відповіді на запитання, які можна звести до таких: 1. Яка сюжетна канва «Поєми про море»? 2. У чому виявляється основний конфлікт кіноповіді та в яких образах він розкривається? 3. Охарактеризувати позитивних героїв твору. 4. Хто з персонажів вам найбільше сподобався? Чому? 5. Як змальовані Довженком негативні персонажі кіноповіді? 6. Яке місце образу письменника («Я») в «Поємі»? 7. У чому художня своєрідність «Поєми про море»?

До кінця уроку учні працюють над текстом і, відповідаючи письмово на запитання в картках, роблять помітки, закладки в книгах, щоб на наступному уроці взяти участь у бесіді, присвяченій аналізу твору. До уроку-бесіди готуємо унаочнення. На дошці вивішуємо плакат: «Я весь належу сучасникам своїм» (О. Довженко). Поруч — великий стенд з портретами письменника, кінокадрами з його фільмів, крилатими висловами митця. Хай учні перепишуть останні в зошити, запам'ятають, щоб використати пізніше у відповідях, а найголовніше, візьмуть на своє освітнє й моральне озброєння.

Учитель може почати п'ятий урок читанням уривка з виступу О. Довженка на II Всесоюзному з'їзді письменників: «Треба повною палітрою писати портрет великого радянського народу. Треба так його писати, так заповісти цей портрет сучасності, щоб народи, що прийдуть до комунізму, завжди, глянувши на цей колективний портрет, читаючи про нього в книгах, розглядаючи в кінофільмах, згадували з любов'ю і вдячністю: які чудові, мужні й гідні люди жили на початку будівництва нового світу, будівництва комунізму». А далі зауважити, що колективний портрет нашого сучасника, створений Довженком у «Поємі про море», і є предметом вивчення на уроці.

Після читання твору і роботи з картками учні спроможні висловити свої думки про головних персонажів, їхнє духовне багатство, широкий світ інтересів і комуністичну цілеспрямованість. Вони можуть відповісти і на запитання про основний конфлікт твору — це боротьба нового, прогресивного зі старим, відживаючим, що гальмує поступ вперед, і перемога в цій боротьбі нового. Цей конфлікт розкривається письменником у всій багатогранності суперечностей суспільного й особистого в житті людей. Тому й герої постають живими, повнокровними, з почуттями й роздумами, з радішами і сумом. Реалістичні образи кіноповіді, індивідуалізовані в мові та вчинках, разом і складають колективний портрет будівника комунізму. Він є головним у кіноповіді.

Ось Сава Зарудний, голова колгоспу. «Може видатись на перший погляд людиною не дуже лагідною і непривітною», — пише автор. Але насправді він ширий, чуйний і невтомний у роботі. Усе його життя позначає «творчість, трудовий ентузіазм». Під керівництвом Зарудного «іде багаторічна битва з природою, і не кожного року в цій битві людина виходить переможцем».

Сава Андрійович гордий за свій колгосп, за людей, що вийшли з його села. Він усією душею відданий будівництву ГЕС і глибоко впевнений: «Буде море!» Зарудний мислить державними масштабами, чуйно влов-

лює пульс сучасності. Бувають і хвилини невимовної туги за дружиною та загиблими на війні синами. Люблячим серцем уболіває він за долю єдиної дочки Катерини. В щасті і в горі ясною зорею світить йому образ Леніна: «І коли мені стає важко, я згадую Леніна. Три рази бачив. На трибуні у Смольному стояв на варті... Образ ясний, як живий, стоїть».

Зарудний «проріс корінням хліба, що пронизує все його ество», любить землю, хліборобську працю, уболіває, що інколи молодь безоглядно, безтурботно покидає рідні місця. Саме йому спало на думку зібрати односельчан, щоб попрощались вони з домівкою перед тим, як стане їхнє село морським дном.

Злітаються, з'їжджаються до рідного села його вихідці. «Дуже приємно і радісно бачити,— пишається голова,— що багато розумних і добрих людей дав державі наш колгосп». Справді, військові, архітектори, інженери, вчителі, агрономи, письменники вийшли з наддніпрянського села.

Приїхав генерал Гнат Федорченко. «Могутній, з обличчям грубим і вольовим, на якому відбилися великі події нашої доби». Колишній босий пастушок, він гордий з того, що перебуває у вирі життя свого народу: «Як багато щастя знав я в житті! Щастя боротьби, напруження, волі, труда. Щастя любові, й грізних битв, і перемог мого народу у велетенській боротьбі труда з капіталом і щастя моїх перемог». Гнат Максимович пройшов усю Велику Вітчизняну війну і в мирний час залишився військовим в ім'я людей, їхнього життя й щастя. «Він боронив із зброєю в руках головну ідею сучасності» — комунізм, і в цьому його безсмертя і щастя. «Я безсмертна людина,— думає генерал Федорченко,— і абсолютно неважно, скільки мікронних одиниць часу буде існувати мое особисте «я». Я безсмертна, щаслива людина, і те, що я відчуваю, і те, що я роблю — прекрасно». На будівництві моря він бачить велику красу труда і розуміє, що безсмертя творців моря в їхній самовідданій праці, яка залишає по собі прекрасне, історично доцільне і корисне.

Великим душевним багатством наділений герой «Поєми» Іван Кравчина. Колишній воїн, який форсував Дніпро і звільняв рідну землю, став шофером. Іван Кравчина — гармонійна, духовно багата людина. Це, як говорить автор, модель для пам'ятника Добрій людині. «Вираз готовності до дії ніколи не сходить з обличчя і з усієї його постаті... З ранку до вечора Кравчина в роботі. Між задумом і виконанням у нього завжди найкоротша відстань... Працює він швидко і легко. Здається, немає нічого навколо, чого б він не міг зробити. Він тесляр, столяр, бондар, пасічник, коваль. Уміє робити покрівлі, мости, будинки...» Такі, як Кравчина, для письменника — справжні комуністи, бо вони роблять «велику справу комунізму, разом з мільйонами собі подібних, як свою власну справу» і в них «ніяких розходжень з партійною програмою в головних питаннях» немає.

У Кравчини багата, красива душа. Він люблячий чоловік і батько, співучий і дотепний, мужній і добрий, любить красу в людині і в природі. «Який ти прекрасний... Яка дорога мені твоя сила і свобода, Іване!» — говорить йому дружина «найдорожчі, головні слова».

Творцем «краси нового дня» виступає в творі начальник будівництва Аристархов. Це розумна, глибока і широка своїм духовним світом людина. «Від постійного п'ятирічного напруження, знання людей і щоденної мінливості живих найскладніших процесів, якими він керує, його свідомість одночасно діє в декількох напрямках». Він внутрішньо витончений, любить людей, уміє цінувати їхню працю. Сам Довженко, що виступає в «Поємі» в образі письменника («Я»), захоплюється Аристарховим, називає його поетом, бо він уміє мріяти, бачити наперед наслідки сучасних гігантських зрушень у труді і свідомості його сучасників. «Він диригент велетенського оркестру... що перетворює радянську землю за

мудримі накресленнями великого Леніна». І симфонія будівництва гримить, «гримить величаво і прекрасно, і зовсім точно в головному задумі композиторського генія».

Аристархову притаманна широта, масштабність поглядів. Внутрішнім зором охоплює він безмежні простори всієї Радянської держави і виявляє глибокі почуття радянського патріотизму, дружби народів, соціалістичного інтернаціоналізму, гордості за «музику будування» в Радянській країні, що луною розкочується по всій планеті.

Колоритними, живими персонажами проходять у «Поемі» тесляр Максим Тарасович (батько генерала Федорченка), Катерина Зарудна, бетоняр Іван, штукатурниця Леся, колгоспники, робітники, будівники Каховської ГЕС, співучі дівчата, галасливі діти, скорботні матері, що й досі чекають своїх синів з війни... Це «великі звичайні малі люди», якими велика наша держава. Усі вони складають колективний образ нової радянської людини, будівника омріяного трудящими прекрасного суспільства.

Та не тільки орли-соколи злетілись на будівництво Каховського моря. Є тут і люди, над якими тяжіють пережитки минулого. Гостро критикуючи цих «поденщиків моря», Довженко широко черпає з народної щедрої криниці засоби уїдливої сатири, тонкої іронії і гнівного сарказму.

Ось Валерій Голик, «благополучний негідник», «красень з мозком інженера і совістю клопа», егоїст, кар'єрист з низькою мораллю. «Все життя його зайняте однією нескладною справою близького прицілу і швидкого виконання». Він не любить людей, зневажає їх, топче справжню дівочу любов, прикриваючись демагогічними фразами про те, що «він росте в могутньому потоці» і «його аморальність — ніщо, крапля в морі». Голик пишається тим, що йому вручили перехідний прапор («колективу, можливо», — зауважує Федорченко). Він хороший промовець, організатор і, на перший погляд, ніби справжня радянська людина. Та тільки на перший, бо «усі почуття, закладені природою у Валерія Голика, виявились зверненими виключно до власної його персони». І все своє «хамство він збирається в комунізм протягти». «...Не прийме нас комунізм такими», — говорить йому Аристархов. А колгоспник Шиян, хата якого мусить іти на дно морське, каже до Голика: «Ти до мене посміхнися по-людському хоч раз, щоб я не взагалі, а в очах твоїх відчув добро». Але Валерій не може цього зробити, бо нема в ньому доброти, інтелігентності. І як би не прикидався, не пристосовувався цей «поденщик моря» до сучасності, колектив справжніх радянських людей його не приймає. При переїзді на іншу будову всі будівники Каховського моря разом, лише «Голик стоїть коло борту один, відокремлений. Так в зелених гаях стоять одинокі, обпалені блискавкою темні дерева».

Протягом уроку вчитель спрямовує, доповнює відповіді учнів, підводить їх до певних висновків, докладніше спиняючись на такій проблемі, як народ — ленінські ідеї — комунізм. Про що б не думали герої «Поеми про море», вони звіряють свої помисли за Леніним.

Довженко-митець усвідомлював свою творчість як утвердження ленінських ідей у мистецтві. Він казав: «З того часу, як світ розколовся і Ленін став на стороні людського, — не покладав я рук» («Сіятель»). Кінофільм «Арсенал» стверджує ленінську ідею: народ є рушійною силою революції, керманічем — Комуністична партія. Кінокартина «Земля» — це показ перемоги нових, ленінських принципів життя на селі, коли селянин з раба землі перетворюється на її господаря. У фільмі «Щорс» образ Леніна проходить через усю ідейно-композиційну і сюжетну тканину твору. Коли Щорс розповідає бійцям про прийдешні покоління, в пам'яті яких вони залишаться мужніми і благородними ленінцями, він говорить: «І постанемо ми з сивини століть, і пройдемо могутнім строем, повним урочистого ритму і краси, тверезі, хоробрі, без лайки, без підла-

бузництва і зрадництва. Пройдемо за Леніним достойними, простими товаришами». Ленін незримо присутній у всій «Поемі про море».

Підсумовуючи бесіду, вчитель спиняється на проблемі прекрасного, як його розуміє автор. «В чому полягає прекрасне? В процесі створення, у величчї його результатів»,— міркує Аристархов. Про красу, що зобов'язує і підносить, говорить Сава Зарудний у розмові про Будинок культури, професор Греков у своїй лекції. Прекрасним є перекриття Дніпра. І люди тут, як художники великої панорами. Нова краса — у злагодженому потоці машин, у тій особливій якості праці, що принесла епоха комунізму. Уява переносить автора в 23 століття, і він ніби читає «на мокрім позеленілім бетоні викарбовані імена і прізвища мулярів, теслярів, бетонників — увесь многотисячний персоніфікований колектив будівників епохи початку великих робіт».

Праця людини є джерелом і основою краси. «Прекрасна людина в бою за Батьківщину. Прекрасна вона в стражданнях і в смерті за неї. Але найсвітліша краса її в труді»,— міркує Федорченко. Саме в ньому безсмертя людини.

У кінці уроку підводимо учнів до визначення проблематики, що позначає всю творчість митця і концентрується в «Поемі про море». На дошці вивішуємо літературний плакат, і учні переписують у свої робочі зошити:

Основні проблеми творчості О. П. Довженка.

1. Народ і революція. 2. Народ і земля, людина і природа. 3. Людина — життя, смерть і безсмертя. 4. Народ і війна. 5. Народ — ленінські ідеї — комунізм. 6. Гармонія величного труда і духовної краси людини — будівника комунізму.

На останньому шостому уроці підводяться підсумки вивченого, дається оцінка творчості письменника.

Цю роботу можна провести в аспекті рекомендованої шкільною програмою статті-наряду М. Т. Рильського «Олександр Довженко» (1958 р.), вміщеної в хрестоматії для 10 класу. Урок проводиться методом бесіди з елементами коментованого читання.

Робота починається читанням уривка з кінцевої частини «Поеми про море»: «Я дивлюсь на морські береги, які відпливають в глибоку далечинь, і, схиливши голову, думаю про всіх трудівників нового моря». Учитель звертає увагу учнів на персонаж, що проходить через увесь твір. Це письменник («Я»). Для нього характерне почуття відповідальності за все, що робиться навколо. Письменник завжди на будівництві, він спостерігає, розмовляє з людьми, висловлює свої міркування. Часто сам говорить устами позитивних героїв. Автор живе одним життям з народом. Він таврує Голиків і Брикунів за егоїзм і презирство до людей («Звідки Голики взялись?.. Навіщо нам нові моря, якщо в душі у нас не хвилі морські, а болотна гниль?»). Він міркує разом з Федорченком про безсмертя людських діянь, з Аристарховим — про красу спорудження Каховського моря, милується Кравчиною, радіє разом з Лесею й Іваном справжній любові, тужить з Катериною на березі Дніпра, захоплюється з малим Михайликом величною картиною перекриття Дніпра... І скільки любові до людини, скільки турботи за її життя, за розквіт духовних сил народу виявляє тут Довженко! Натхнений грандіозністю будівництва, кіномитець наказує собі: «Щоб усе з'явилося на екрані в небуденнім світлі!». Письменник міряє «життя і смерть великою мірою». Глибоким гуманізмом звучать його слова: «Ми покликані захистити народи від невіри в свої сили, вказати їм розумні шляхи буття. Там, де сонце, вода й земля перебувають у дисгармонії багато тисяч років,— створити моря, а з тих морів провести по степах і пустелях нові ріки, глибокі і чисті, як наша мрія, наша спрямованість до миру й братерства народів».

Як бачимо, цей образ натхненного митця, справжнього борця-ленін-

ця за побудову комуністичного суспільства постає з самої творчості письменника.

Особа Довженка привертала до себе увагу численних критиків, вітчизняних і зарубіжних літературознавців. Серед праць про митця помітне місце зайняли статті-нарисы М. Рильського. У статті «Олександр Довженко» (1958 р.) поет, говорячи про світову славу радянського кіномистецтва, стверджує: «Серед імен наших кіномитців одною з найяскравіших зірок сяє ім'я Олександра Довженка... Саме тут найпишніше виявилось його величезне обдарування, саме тут виправдувались слова, які не раз доводилось мені чути і говорити самому: на цій людині лежить печать геніальності»³.

М. Рильський говорить про Довженка як про пристрасного радянського патріота, творчість якого позначена високою громадянськістю. Автор статті наводить слова самого митця: «Пристрасність художника-громадянина, його натхненність інтересами життя народу, його здатність любити і ненавидіти разом із своїм народом — неодмінна, перша умова, без якої художник не може знайти свою тему, свою манеру в мистецтві». І тут, як і в інших аспектах, рівнявся Довженко на В. Маяковського, пристрасного співця нового життя.

Підкреслюючи могутність творчої індивідуальності письменника, неповторну оригінальність і своєрідність його художнього стилю, М. Рильський вітає дух новаторства, що виявлявся в усьому, чого торкалася рука майстра: «Він був цільним художником, новатором з голови до ніг, і не йому було улягати в своїй роботі іншій індивідуальності, хай і дуже талановитій. Він бачив світ по-своєму і хотів віддавати йому по-своєму». Довженко — творець жанру кіноповісті, майстер оригінальних художніх прийомів, у нього дивний сплав реального і фантастичного, невідомого «золота правди» життя і романтичної мрії, піднесеної і прекрасної. Він легко переносить своїх героїв то в минуле, то в майбутнє, залишаючи їх справжніми синами нашого радянського народу. «Гоголівський повів чується у всій творчості Довженка, у його широких, сміливих, упевнених мазках, у його завжди виправданих гіперболах і загостреннях характерів та ситуацій, — підкреслює М. Рильський. — Патетичне сприйняття дійсності завжди було, за власним визнанням Довженка, притаманною його рисою. Це ріднить його і з Шевченком».

Глибока народність Довженка виявляється і в співучості та красі мови, у присутності пісні в кожному його творі. Так, «Поема про море» починається могутньою мелодією «Рече та стогне Дніпр широкий». Співають каменярі на кар'єрі, впродовж усього твору чується дівочі пісні, справжній хор організує зі своєї сім'ї Іван Кравчина, співають уявні чумаки і бурлаки, музикою розлунюється все будівництво Каховської ГЕС.

М. Рильський милується широтою інтересів, глибиною знань і творчою одержимістю Довженка. «Я сказав, що Олександр Петрович захоплювався садівництвом. Але він захоплювався людською працею, людською творчістю взагалі. Будівництво міст, справа монументальної пропаганди, перетворення і підкорення природи, захист і оборона її, образотворче мистецтво, література, народна пісня, театр, школа, виховання молоді — про все це говорив Олександр Петрович не тільки з піднесенням та запалом, але й з глибокими знаннями... Олександр Довженко, чудовий кінорежисер та письменник, міг би бути і видатним інженером чи архітектором».

Підсумовуючи, підводимо учнів до розуміння головного спрямування творчості письменника: утвердження гармонії величного труда на благо народу і краси внутрішнього світу будівника комунізму.

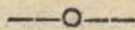
³ Українська література, Хрестоматія для 10 класу, К., «Радянська школа», 1973, стор. 364. Далі в тексті будемо цитувати за цим виданням.

Усією своєю багатогранною діяльністю кіномитця і письменника, вчителя-наставника і публіциста Довженко натхненно і з повною віддачею своїх душевних сил виборював красу нового дня, боровся за гармонійний розвиток людини комуністичного суспільства, сам ставши зразком такої гармонійної людини. «Довженко-художник, Довженко-людина, Довженко-громадянин — це було одно, це була гармонія, яку рідко коли можна зустріти», — писав М. Рильський.

Глибокою любов'ю до народу овіяне кожне слово О. Довженка. «Життя має смисл настільки, наскільки воно присвячене служінню народові», — говорив письменник.

Справжній радянський характер, мужній воїн і Добра людина, пристрасний патріот і переконаний інтернаціоналіст, митець-комуніст і творець-новатор — таким назавжди залишиться Довженко у вдячній пам'яті нашого народу.

Учням можна дати завдання написати твори на такі теми: 1. Образ будівника комунізму в «Поемі про море» О. Довженка. 2. Гімн натхненній творчій праці радянської людини в «Поемі про море». 3. Мій улюблений образ у творчості О. Довженка. 4. Яким я уявляю письменника («Я») з «Поеми про море»? 5. Образ гармонійної людини у творах О. Довженка. 6. Значення творчості і діяльності О. Довженка.

Ф. К. КУХАРСЬКИЙ
(Житомир)

Кабінет—творча лабораторія

Перебуваючи у відрядженні в Донецькій області, поряд з іншими питаннями, я зацікавився роботою кабінетів української мови та літератури.

— У нас багато хороших навчальних кабінетів, — сказали мені в обласному інституті УКВ. — Поїдьте хоч би до Артемівська і завітайте в 24 середню школу. Там кабінет, який може змагатися за першість не лише в області, а й, чого доброго, в республіці.

І ось ми в Артемівську, в школі. Піднімаємось на другий поверх і заходимо до кабінету.

...Світла простора кімната. В усьому відчувається порядок. На стінах — портрети письменників. Під кожним на полірованих дерев'яних табличках — крилаті вислови з їхніх творів. У центрі — великий портрет В. І. Леніна і слова: «Літературна справа повинна стати частиною загальнопролетарської справи...» (В. І. Ленін).

Вздовж стін стоять шафи. Тут — дидактичний матеріал: таблиці з мови, зразки ділових паперів, літературні плакати, кольорові картини для уроків з розвитку мови, схеми граматичного розбору, понад десять тисяч саморобних роздаткових карток, творчі роботи учнів, літературні альбоми, таблиці з теорії віршування тощо.

У кутках, з обох боків дошки та екрана, в скляних тумбочках — діа-фонотека: близько 200 грампластинок і понад 350 літературних діа-фільмів. Біля протилежної стіни — пристрої з апаратом ЛЕТИ, фільмоскоп, кодоскоп і епідіаскоп. На спеціальному столику — магнітофон і телевізор.

Двері з кабінету ведуть у бібліотеку-читальню. В ній до п'яти тисяч примірників програмових художніх творів. Книги розміщено за класами і певними відділами.